

Krzysztof WASIELEWSKI

**Młodzież wiejska na studiach wyższych –
selekcje społeczne, obecność na studiach,
uwarunkowania**

CPP RPS Volume 47 (2013)

Correspondence to the Author:

Dr Krzysztof Wasielewski
Institute of Sociology
Nicolaus Copernicus University
ul. Fosa Staromiejska 1a
87-100 Toruń, Poland
E-mail: kwasielewski@wp.pl

A list of the Center for Public Policy Studies “Research Papers” and other currently published publications is available online at the CPP website
<http://www.cpp.amu.edu.pl/publications.htm>.

Hard copies of the research papers are available upon request

The Center for Public Policy Studies (CPP) is an autonomous research unit of Poznan University, Poland, founded in 2002. It focuses on research in social sciences, mostly through large-scale comparative European and international research projects. Its major areas of interest include: higher education policy and research in national, European and global perspectives; research and development policies; university management and governance; reforming higher education and its legislation in Central and Eastern Europe; higher education and regional development; public services; the processes of Europeanization and globalization; theories of the welfare state; theories of democracy, as well as political and economic transition in European postcommunist countries. See
<http://www.cpp.amu.edu.pl/htm>.

The CPP Research Papers Series is intended to disseminate the findings of work in progress and to communicate preliminary research results to the academic community and the wider audience. Papers are subject to further revisions and therefore all comments and suggestions to authors are welcome.

KRZYSZTOF WASIELEWSKI

MŁODZIEŻ WIEJSKA NA STUDIACH WYŻSZYCH – SELEKCJE SPOŁECZNE, OBECNOŚĆ NA STUDIACH, UWARUNKOWANIA¹

Przez lata młodzież wiejska relatywnie rzadko trafiała na studia wyższe. Spowodowane to było zarówno czynnikami natury społeczno-ekonomicznej (m.in. gorszą sytuacją finansową rodzin wiejskich, niższym statusem mieszkańców wsi), kulturowymi (m.in. odmiennymi wzorami karier życiowych czy niższym poziomem aspiracji edukacyjnych), jak i oświatowymi (gorszą siecią szkolną, niższymi kwalifikacjami nauczycieli). Wszystkie te czynniki – pośrednio, bądź bezpośrednio – przyczyniały się do utrwalania mechanizmów selekcji i autoselekcji w drodze młodzieży wiejskiej na studia. Młodzież wiejska uzyskiwała gorsze oceny w szkołach średnich, słabiej zdawała matury i egzaminy na studia (selekcja) oraz rzadziej wybierała studia wyższe (autoselekcja) aniżeli młodzież miejska. Transformacja systemowa zmieniła zarówno uwarunkowania społeczno- ekonomiczne, kulturowe, jak i oświatowe. Zmieniła również dostępność studiów wyższych dla młodzieży wiejskiej. Studenci wiejskiego pochodzenia są coraz częściej obecni na uniwersytecie. Co jednak nie oznacza, że mają równy – porównaniu z młodzieżą miejską – dostęp do poszczególnych wydziałów i kierunków studiów. Co zatem wpływa na odrębną ich alokację? Dlaczego na jednych kierunków młodzież wiejska jest obecna rzadko, a na innych częściej aniżeli młodzież miejska? Artykuł jest podsumowaniem wieloletnich badań nad dostępnością młodzieży wiejskiej do studiów wyższych. Podstawą źródłową analiz są dane pozyskane w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Młodzież wiejska w strukturze uniwersytetu

W roku akademickim 1972/73 na UMK w Toruniu studiowało 17,1% studentów ze wsi. Największy odsetek młodzieży ze wsi odnotowano na matematyce – 21,5% i fizyce – 20,2%, najmniejszy na biologii – 10,2%, filologii polskiej – 12,3% i historii – 12,3% [zob. Borowicz, 1976: 108]. Uwagę zwraca stosunkowo równomierne rozmieszczenie studentów pochodzących ze wsi na poszczególnych kierunkach studiów. Na matematyce (kierunek o

¹ Artykuł został opublikowany w : *Wieś i Rolnictwo*, nr 4/2010, ss. 156-167.

najwyższym wskaźniku udziału młodzieży wiejskiej) było to co prawda dwukrotnie więcej takich studentów, niż na filologii polskiej (kierunek najmniej „zruralizowany”), jednak jest to i tak relatywnie niewielka różnica (11,3%). Generalnie nie było wówczas kierunku, który byłby szczególnie „zruralizowany”.

Bez wątpienia transformacja ustrojowa przyniosła znaczące zmiany jeśli chodzi o wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej w zbiorowości studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dysponujemy danymi z roku akademickiego 1999/2000, 2001/2002 oraz 2008/2009. Na studiach dziennych studiowało wówczas odpowiednio 13261, 13525² oraz 19702 studentów. Porównując dane z 1972 i 1999 roku zwrócić uwagę należy na dwa elementy. Po pierwsze, na spadek odsetka młodzieży wiejskiej wśród ogółu studentów – w 1972 roku wynosił on 17,1% w 1999 roku 15,1%. Po drugie na proces wewnętrznego różnicowania się obecności młodzieży wiejskiej na różnych uniwersyteckich wydziałach. Wydaje się, że oba te procesy związane były przede wszystkim z potransformacyjnym wzrostem nierówności społecznych. Jak pokazują cykliczne badania nad zagadnieniami ruchliwości społecznej, pierwsza dekada po przełomie ustrojowym charakteryzowała się wyraźnym wzrostem nierówności, zarówno tych ekonomicznych, społecznych, jak i edukacyjnych [zob. Domański, 2000]. Wynikały one głównie z gwałtownych przemian w gospodarce (restrukturyzacja) i ich społecznych konsekwencji (m.in. wzrost bezrobocia, wzrost nierówności dochodów, postępujące różnicowanie regionalne, marginalizacja rolnictwa, itp.). Wszystkie te procesy bez wątpienia miały swoje przełożenie na dostępność studiów wyższych dla młodzieży wiejskiej. Dopiero na przełomie wieków nastąpiło odwrócenie tej tendencji [zob. Domański 2004a,b], co związane było ze stabilizacją i dynamicznym rozwojem rozedrganej dotychczas gospodarki, akcesją do Unii Europejskiej, jak i istotnymi przemianami w sferze społeczno-edukacyjnej. Mam tutaj na myśli przede wszystkim wspomniany już wzrost aspiracji edukacyjnych młodzieży oraz przemiany w systemie oświatowym (m.in. reforma edukacyjna, upowszechnienie szkół maturalnych czy dynamiczny rozrost sektora uczelni niepublicznych).

A jak jest obecnie? Czy dostępność studiów na uniwersytecie dla młodzieży wiejskiej wzrosła czy może zmalała? Czy pojawiły się – w nowych realiach społecznych i edukacyjnych – wydziały/kierunki mniej lub bardziej wiejskie, jeśli chodzi o skład studiującej tam młodzieży? Jaka była tendencja?

² Bez Wydziału Prawa i Administracji.

W roku akademickim 2008/2009 odsetek młodzieży wiejskiej na studiach dziennych na UMK w Toruniu wynosił 24,0%. Najliczniej młodzież wiejska jest obecna na Wydziale Teologicznym, gdzie pośród ogółu studentów stanowi 32,7%. Na kolejnych „miejscach” jest Wydział Matematyki i Informatyki, na którym studiuje 31,5% młodzieży ze wsi; Wydział Farmaceutyczny – 31,6%; Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania – 31,0%. Z kolei najmniejszy odsetek młodzieży wiejskiej studiuje na Wydziale Sztuk Pięknych – 18,2%; Wydziale Lekarskim – 19,9% oraz Wydziale Nauk o Zdrowiu – 21,5%. [zob. Tabela 1]

To co najważniejsze to fakt, że na przestrzeni niemal dekady – pomiędzy 1999 a 2008 rokiem – dostrzec możemy systematyczny wzrost wskaźników udziału młodzieży wiejskiej wśród studentów uniwersytetu. W 1999 roku odsetek młodzieży wiejskiej wynosił jedynie 15,1%, w 2002 roku było to już 19,8%, a obecnie wskaźnik ten wynosi 24,0%. Zatem w przeciągu 9 lat (pomiędzy 1999 a 2009 rokiem) wzrósł on o 8,9 pp. Wzrost odsetka studentów wiejskich nastąpił na wszystkich wydziałach. Najwyraźniejszy jest on na wydziałach, na których w 1999 roku młodzież ze wsi stanowiła najmniejszy odsetek, a więc na Wydziale Prawa i Administracji (z 2,6% do 22,6%), na Wydziale Sztuk Pięknych (z 10,0% do 18,2%) oraz na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania (z 12,8% do 26,0%). [zob. Tabela 1] Proces ten sprawił, że studia dzienne w analizowanym okresie stały się bardziej homogeniczne społecznie – przynajmniej patrząc na zróżnicowanie międzywydziałowe. Różnice pomiędzy wydziałem, na którym studiowało najmniej młodzieży wiejskiej, a tym, na którym studiowała jej najwięcej, wyraźnie zmalały. W 1999 roku wynosiły 24,3 punkty procentowe, a w 2009 roku – 14,5. [zob. Tabela 1]

Wydział Teologiczny jest jednym z dwóch wydziałów, na których zaobserwować możemy zmniejszenie odsetka młodzieży wiejskiej pośród ogółu swoich studentów. W 2002 roku – to jest w pierwszym roku funkcjonowania nowego wydziału – młodzież wiejska stanowiła aż 41,7% ogółu studentów studiów dziennych. Zmniejszenie odsetka młodzieży wiejskiej na tym wydziale tłumaczyć można dwoma czynnikami. Po pierwsze, najprawdopodobniej zadziałał tutaj efekt nowego kierunku w ofercie uniwersytetu, który mógł sprawić większe zainteresowanie tym kierunkiem młodzieży ze wsi. Późniejszy okres „stabilizacji” sprawił, że nowopowstały wydział ustabilizował system rekrutacji, jak i ofertę edukacyjną, co sprawiło, „wyrównanie” proporcji młodzieży ze wsi i z miasta. Drugim – istotniejszym – czynnikiem jest zróżnicowanie oferty edukacyjnej na przestrzeni analizowanych 8 lat. W 2002 roku na

Wydziale Teologicznym dostępne były jedynie dwie specjalności: kapłańska oraz katechetyczno-pastoralna, z których wyraźnie dominującą jeżeli chodzi o liczbę studentów była ta pierwsza. Z kolei w roku akademickim 2008/2009 na Wydziale Teologicznym dostępne były także dwie kolejne specjalności: Nauk o Rodzinie oraz Praca socjalna Caritas. Tutaj proporcje ogółu studentów studiujących na specjalności kapłańskiej oraz na tych pozostałych przesunęły się w kierunku tych „świeckich”.

Z kolei na Wydziale Chemii, który jest drugim wydziałem, na którym zmniejszył się odsetek studentów pochodzących ze wsi, obecnie studiuje na studiach dziennych 24,0% młodzieży zamieszkującej obszary wiejskie (w 1999 roku było ich 26,9%). W przypadku tego wydziału trudno jedna doszukać się większych prawidłowości wyjaśniających owe fluktuacje.

Próbując wyjaśnić zaobserwowane tendencje należy wskazać na kilka czynników. Po pierwsze widoczne jest systematyczne zmniejszanie się nierówności społecznych polegające na znacznie większym i rosnącym udziale młodzieży wiejskiej w edukacji na poziomie wyższym, na wielu kierunkach, na których przed 2000 rokiem nie studiowała. Po drugie, w wyraźny sposób zwiększyła się dostępność studiów wyższych na uniwersytecie dla młodzieży ze wsi. Mówią nam o tym, nie tylko wskaźnik odsetka studentów wiejskich na uniwersytecie, ale również liczby bezwzględne młodzieży ze wsi podejmujących studia. O ile na studiach dziennych w 1999 roku na toruńskim uniwersytecie studiowało 1411 studentów ze wsi, to obecnie studiuje już 4681, a więc niemal 3,5-krotnie więcej. Po trzecie, wielkie znaczenie dla kształtowania się zbiorowości studentów, a w konsekwencji dla dostępności uczelni dla młodzieży wiejskiej ma jej struktura organizacyjna oraz oferta dydaktyczna. Polskie uczelnie po 1989 roku przeszły, nadal przechodzą, gruntowną modernizację. Zmianie uległy właściwie wszystkie obszary ich funkcjonowania: sposób finansowania, struktura organizacyjna, oferta edukacyjna, infrastruktura, itd. Niemale znaczenie miały też zmiany w obrębie całego systemu szkolnictwa wyższego. Wymienić tutaj należy dwa elementy: przede wszystkim zmianę znaczenia nadanego „nowej maturze” w kontekście rekrutacji na studia wyższe (matura stała się właściwie jedynym mechanizmem selekcji na studia) oraz w konsekwencji niemal całkowite zlikwidowanie systemu egzaminów (co przyniosło z jednej strony obiektywizację postępowania rekrutacyjnego, z drugiej zaś uniformizację kandydatów na studia), a także podział studiów jednostopniowych (5-letnich) na dwustopniowe (studia 3+2) będące konsekwencją wdrażania w życie ustaleń bolońskich. Bez wątpienia wszystkie te

czynniki mniej lub bardziej wpłynęły/wają na zainteresowanie młodzieży uczelnią i konkretnymi kierunkami studiów, a w konsekwencji na dostępność edukacji dla młodzieży. O znaczeniu tych czynników niech świadczą przemiany w obrębie badanej uczelni. W 2004 roku Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu wchłonął Akademię Medyczną w Bydgoszczy; powstają nowe kierunki i specjalności, a w konsekwencji i wydziały (na UMK w Toruniu w 2001 roku powstał Wydział Teologiczny, wraz połączeniem z AM doszły trzy kolejne wydziały, w 2007 wyodrębnił się z Wydziału Humanistycznego Wydział Pedagogiczny); zmieniają się preferencje studentów, jedne kierunki zwiększają liczbę przyjmowanych studentów, inne radykalnie zmniejszają. Wszystko to sprawia, że dostępność studiów wyższych dla młodzieży wiejskiej zwiększa się, a odsetek studentów z różnych środowisk w strukturze poszczególnych wydziałów i kierunków podlega pewnym fluktuacjom, które można uchwycić tylko w dłuższej perspektywie, i w pewnym kontekście funkcjonowania danej uczelni.

Tabela 1

Odsetek studentów studiów dziennych w UMK w Toruniu zamieszkujących na obszarach wiejskich.

Rok akademicki 1999/2000, 2001/2002 oraz 2008/2009 (w %)

Lp.	Nazwa wydziału	Rok akademicki		
		1999/2000	2001/2002	2008/2009
1.	Biologii i Nauk o Ziemi	18,6	23,4	24,2
2.	Chemii	26,9	30,8	24,0
3.	Filologiczny	16,5	19,2	24,6
4.	Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej	19,4	21,5	22,0
5.	Humanistyczny	16,2	17,9	22,9
6.	Matematyki i Informatyki	17,9	21,7	31,5
7.	Nauk Ekonomicznych i Zarządzania	12,8	15,1	26,0

8.	Nauk Historycznych	18,4	18,7	23,5
9.	Prawa i Administracji	2,6	b.d.	22,6
10.	Sztuk Pięknych	10,0	13,0	18,2
11.	Teologiczny	-	41,3	32,7
12.	Nauk Pedagogicznych	-	-	23,6
13.	Lekarski	-	-	19,9
14.	Farmaceutyczny	-	-	26,1
15.	Nauk o Zdrowiu	-	-	21,5
RAZEM*		15,1	19,8	24,0

Źródło: Dane UMK, opracowanie własne.

Obecność młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach studiów

W roku akademickim 2008/09 młodzież wiejska w najmniejszym odsetku była obecna na kierunku biotechnologia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi – 14,2%. Kolejne miejsca zajęły kierunki z wydziału filologicznego: japonistyka – 15,4%, anglistyka – 16,6% oraz filologia śródziemnomorska – 16,7%. Dalej ochrona dóbr kultury – 16,7% z wydziału sztuk pięknych, historia sztuki – 16,8% z wydziału nauk historycznych, grafika – 16,8% i edukacja artystyczna – 17,1% - z wydziału sztuk pięknych oraz turystyka i rekreacja – 17,2% z wydziału biologii i nauk o ziemi. W pierwszej „dziesiątce” kierunków z najmniejszym odsetkiem młodzieży wiejskiej są zatem obecne tylko kierunki z czterech wydziałów: filologicznego, sztuk pięknych, nauk historycznych oraz biologii i nauk o ziemi. [Tabela 2] Dopiero jeśli spojrzymy na drugą dziesiątkę tego zestawienia to okaże się, że znajdują się w nim również przedstawiciele innych wydziałów. Są to m.in. dziennikarstwo i komunikacja społeczna – 17,9% z wydziału humanistycznego czy astronomia – 20,0% z wydziału fizyki, astronomii i informatyki stosowanej. Pomiedzy rokiem akademickim 2001/02 a 2008/09 nieco zmieniła się lista kierunków studiów, na których młodzież wiejska stanowi najmniejszy odsetek. Jednak spośród dziesięciu kierunków studiów z najmniejszym odsetkiem młodzieży wiejskiej w 2009 roku, aż pięć znajdowało się również wśród dziesiątki najbardziej zruralizowanych w 2002 roku. [Wasielewski, 2004] Zwraca uwagę fakt, iż wśród kierunków z

najmniejszym odsetkiem młodzieży wiejskiej w 2009 roku znajdują się trzy, które wcześniej nie były dostępne dla studentów – stanowią bowiem nowoutworzoną ofertę (filologia – japonistyka, filologia śródziemnomorska – oba na wydziale filologicznym oraz turystyka i rekreacja – na wydziale biologii i nauk o ziemi). Interesującym przypadkiem jest z kolei biotechnologia – kierunek z pierwszego miejsca w naszym zestawieniu. Kierunek ten jest tzw. kierunkiem zamawianym (na II stopniu studiów) przez MNiSzW. Oznacza to, iż Ministerstwo w ramach działań Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki dofinansowuje edukację połowy studentów tego kierunku oraz finansuje (połowie najlepszych spośród wszystkich studentów) stypendia motywacyjne w wysokości 1000 zł. Wydaje się, że czynnik ten ma znaczący wpływ na proces rekrutacji młodzieży na tego typu studia – znacząco zwiększa udział młodzieży wiejskiej na tych kierunkach studiów. Prawdopodobnie prestiż tego kierunku oraz wysokie stypendia przyciągają znacznie częściej młodzież wielkomiastową (50,4%), aniżeli wiejską (14,2%). Działa zatem tutaj mechanizm autoselekcji, który w swoich konsekwencjach zmniejsza szanse młodzieży wiejskiej na dostanie się na ten kierunek studiów. Pośrednio może to potwierdzać fakt, iż kierunek biotechnologia jest również obecny na Wydziale Lekarskim. Tam jednak nie jest kierunkiem zamawianym (stypendialnym), tam też młodzież wiejska jest wyraźnie częściej obecna na studiach (23,3%).

Przyglądając się danym zawartym w Tabeli 2 możemy dojść do kilku ważnych wniosków. Po pierwsze, struktura udziału młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach – jakkolwiek ulega pewnym zmianom (zwiększeniu) – jest relatywnie stabilna. Po drugie, kierunki, które miały wcześniej niewielki udział młodzieży wiejskiej w swojej strukturze, nadal charakteryzują się taką strukturą. Oznacza to, iż odsetek młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach jest tendencją relatywnie stałą. Podobnie rzecz się ma w przypadku pozycji kierunków w „rankingu” uwzględniającym odsetek młodzieży wiejskiej w ich strukturze – tutaj również podobnie wygląda sytuacja jak w 2002 roku. Możemy zatem sądzić, iż udział młodzieży wiejskiej w strukturze kierunków studiów nie jest konsekwencją mody na pewne kierunki studiów, lecz efektem pewnych bardziej trwałych społeczno-kulturowych uwarunkowań, np. większego popytu na niektóre kierunki studiów na terenach wiejskich, bądź prestiżu danych kierunków i profesji, do których one prowadzą. Po trzecie, „elitarność” i dostępność kierunków studiów dla młodzieży wiejskiej jest zależna od usytuowania danego kierunku na konkretnym wydziale. Może to sugerować, iż pewne znaczenie w dostępie do niektórych kierunków studiów może mieć polityka rekrutacyjna

wydziałów – dotyczy to zwłaszcza kierunków, które przeprowadzają własną rekrutację zarówno na I, jak i II stopień studiów.

Tabela 2

Kierunku studiów z najmniejszym odsetkiem studentów ze wsi na UMK w Toruniu w roku akademickim 2008/2009.³

L.p.	Kierunek studiów dziennych	Udział studentów pochodzących ze wsi	Udział studentów pochodzących z miast powyżej 100 tysięcy
1.	Biotechnologia (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	14,2	50,4
2.	Filologia – japonistyka (Wydział Filologiczny)	15,4	53,8
3.	Filologia angielska (Wydział Filologiczny)	16,6 (5)	35,6
4.	Filologia śródziemnomorska (Wydział Filologiczny)	16,7	44,4
5.	Ochrona dóbr kultury (Wydział Sztuk Pięknych)	16,7	42,5
6.	Historia sztuki (Wydział Nauk Historycznych)	16,8 (4)	35,8
7.	Grafika (Wydział Sztuk Pięknych)	16,8 (8)	41,2
8.	Edukacja artystyczna (Wydział Sztuk Pięknych)	17,1 (1)	44,3
9.	Turystyka i rekreacja (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	17,2	29,1
10.	Filologia włoska (Wydział Filologiczny)	17,7 (6)	44,3

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

³ W nawiasie pozycja jaką dany kierunek zajął w roku akademickim 2001/02.

Równie interesujące są dane dotyczące kierunków, które w roku akademickim 2008/09 były najliczniej obsadzone przez młodzież wiejską. Wśród nich na czele są kierunki „nauczycielskie”: nauczanie biologii i chemii – 52,1% oraz nauczanie biologii i geografii – 41,2% - to nowe specjalności nauczycielskie na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi. Również jako nauczycielskie określić można kolejne kierunki studiów szczególnie popularne wśród młodzieży wiejskiej, którymi są: matematyka (40,5%), teologia – specjalność kapłańska (39,9%) oraz filologia rosyjska (34,8%). Dopiero dalsze „pozycje” zajmują kierunki nie związane tak silnie z profesją nauczycielską, m.in. kosmetologia – 34,7%, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją – 34,6%, socjologia PROWE (Polityka Rozwoju Obszarów Wiejskich Europy) – 32,6%, rzeźba – 32,6% oraz międzywydziałowe studia z ekonomii i matematyki – 32,2% [zob. Tabela 3]. Jak zatem widzimy rozkład kierunków z największym udziałem młodzieży wiejskiej jest – w przeciwieństwie do tych z najmniejszym udziałem – relatywnie rozproszony po różnych wydziałach. Wśród dziesięciu najbardziej zruralizowanych kierunków studiów w roku akademickim 2008/09 mamy bowiem do czynienia z reprezentacją aż ośmiu wydziałów. Oznaczać to może, że w przeciwieństwie do kierunków najmniej obsadzonych przez młodzież wiejską, decydujące znaczenie o alokacji młodzieży wiejskiej mają czynniki ułożone poza systemem rekrutacyjnym. Chodzi przede wszystkim o społeczne postrzeganie kierunków studiów i ich środowiskowy prestiż – to dotyczy kierunków nauczycielskich, bądź/i moda, która również wpływać może za różne wybory edukacyjne młodzieży wywodzącej się z odmiennych środowisk zamieszkania.

Tabela 3

Kierunki studiów dziennych z największym odsetkiem studentów ze wsi na UMK w Toruniu w roku akademickim 2008/2009 (w %).

L.p.	Kierunek studiów dziennych	Udział studentów pochodzących ze wsi	Udział studentów pochodzących z miast powyżej 100 tysięcy
1.	Nauczanie biologii i chemii (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	52,1	16,0
2.	Nauczanie biologii i geografii (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	41,2	17,6
3.	Matematyka (Wydział Matematyki i Informatyki)	40,5 (7)	22,3
4.	Teologia – specjalność kapłańska	39,9 (1)	14,3

	(Wydział Teologiczny)		
5.	Filologia rosyjska (Wydział Filologiczny)	34,8 (5)	19,1
6.	Kosmetologia (Wydział Farmaceutyczny)	34,7	26,4
7.	Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją (Wydział Nauk Historycznych)	34,6 (10)	28,4
8.	Socjologia – Polityka Rozwoju Obszarów Wiejskich Europy (Wydział Humanistyczny)	32,6 (6)	33,7
9.	Rzeźba (Wydział Sztuk Pięknych)	32,6 (8)	27,9
10.	Matematyka i ekonomia (studia międzywydziałowe)	32,2	33,9

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Przyczyny i konsekwencje zmian w dostępności młodzieży wiejskiej do studiów wyższych

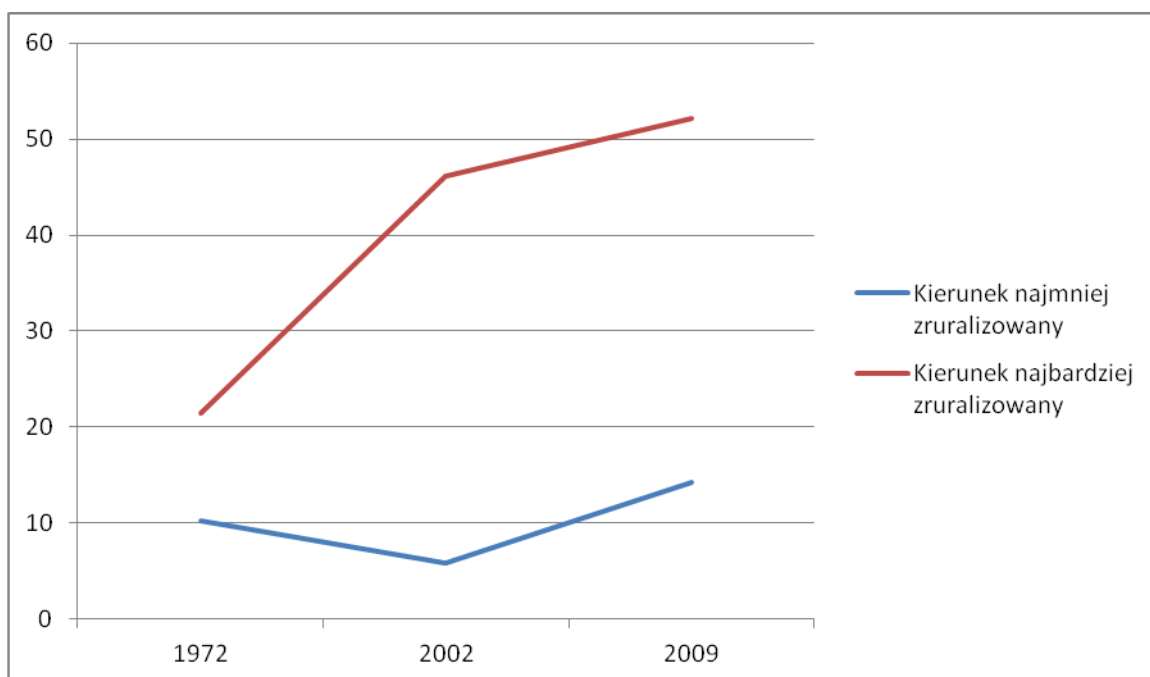
Porównanie wskaźników udziału młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach z lat 1972/73, 2001/02 i 2008/09 pokazuje bardzo wyraźne zmiany. Szczególnie interesująco przedstawiają się one, jeśli spojrzymy na to, jak zmieniały się wskaźniki pomiędzy najmniej i najbardziej „zruralizowanymi” kierunkami studiów na przestrzeni lat. Okazuje się bowiem, iż pomiędzy rokiem akademickim 1972/73 oraz 2001/02 nastąpił dynamiczny wzrost różnic pomiędzy kierunkiem, na którym młodzież wiejska była najrzadziej i najliczniej reprezentowana. Jeszcze w roku 1972/73 a kierunku najliczniej obsadzonym przez studentów ze wsi (matematyka) studiowało 21,5% młodzieży wiejskiej, na najmniej obsadzonym – biologii jedynie 10,2%. Z kolei w roku akademickim 2001/02 na kierunku najliczniej obsadzonym przez studentów ze wsi (teologia – specjalność kapłańska) niemal co drugi (46,1%) student pochodził ze wsi. Z kolei na kierunku najsłabiej obsadzonym młodzieżą wiejską (edukacja artystyczna) pochodził zaledwie co siedemnasty (5,9%). Innymi słowy

wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej na kierunku najbardziej „zruralizowanym” były ponad sześciokrotnie wyższe aniżeli na kierunku najmniej „zruralizowanym”. Oznacza to, że w porównaniu z początkiem lat 70-tych dystans ten w 2001/02 roku zwiększył się aż trzykrotnie. Jest to o tyle istotne, że w tym samym okresie, odsetek studentów pochodzących ze wsi na UMK w Toruniu zmienił się w niewielkim stopniu (w 1972 roku wynosił on 17,1%, a w 2002 roku 19,8%), a dysproporcje w udziale studentów pochodzenia wiejskiego na poszczególnych kierunkach studiów uległy znacznemu zróżnicowaniu. Zatem w pomiędzy rokiem akademickim 1972/73 a 2001/02 obserwujemy swoisty mechanizm przypominający rozwieranie się nożyc charakterystyczny dla procesu zwiększania się nierówności w dostępie do edukacji⁴. (zob. Rysunek 1) Wraz z rozszerzaniem się w roku akademickim 2001/02 oferty edukacyjnej zwiększa się również zróżnicowanie (rozpiętość) udziału młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach studiów. Po tym okresie – pomiędzy 2001/02 a 2008/09 rokiem – obserwujemy z kolei proces zwiększania się odsetka studentów wiejskich zarówno na kierunku określanym jako najbardziej zruralizowanym, jak i na tym określanym jako najmniej zruralizowanym. I tak w roku akademickim 2008/09 na najmniej „zruralizowanym” kierunku studiów (biotechnologii) studiowało 14,2% młodzieży wiejskiej, z kolei na kierunku najliczniej obsadzonym (nauczaniu biologii i chemii) aż 52,1%, czyli ponad 3,5-krotnie więcej. Różnica pomiędzy oboma kierunkami studiów wynosi zatem 36,7 punktów procentowych. W roku akademickim 1972/73 wynosiła ona 11,3 – punktu procentowego, a w 2001/02 – aż 40,2. (Rysunek 1). Zatem pomiędzy 2002 a 2009 rokiem spadła jedynie o 3,5 punktu procentowego. Sytuację tę możemy interpretować jako proces powolnego zmniejszania się nierówności w dostępie do edukacji (zwłaszcza do niektórych kierunków studiów). Dzieje się to de facto dzięki wyraźnemu zwiększeniu odsetka młodzieży wiejskiej studiującej na uniwersytecie ogółem.

⁴ Co ciekawe analogiczny mechanizm zaobserwowano w dostępie do najwyższych pozycji społeczno-zawodowych [Domański, 2000; Domański, 2004a].

Rysunek 1

Odsetek studentów wiejskiego pochodzenia na kierunkach najmniej i najbardziej „zruralizowanych” na UMK w Toruniu na przestrzeni lat

Źródło: dane UMK, opracowanie własne.

Podsumowując, z jednej strony, wydaje się, że opisywany proces świadczy o przemianach (fluktuacjach) nierówności społecznych w dostępie do studiów wyższych młodzieży z terenów wiejskich w czasie transformacji systemowej. Pierwsza dekada transformacji charakteryzuje się znacznym wzrostem nierówności edukacyjnych. Z kolei w ostatnich kilku latach obserwować możemy niewielkie ich zmniejszanie. Im mniejszy dystans (definiowany punktami procentowymi) pomiędzy najbardziej i najmniej wiejskim kierunkiem studiów, tym mniejsze zróżnicowanie w dostępie do różnych kierunków studiów. Wskaźnikiem świadczącym pośrednio o tym fakcie może być między innymi informacja o odsetku studiujących na 10 najbardziej i najmniej zruralizowanych kierunkach studiów spośród ogółu studentów. Kiedy spojrzymy na dane z roku akademickiego 2001/02 to okaże się, że na 10 najtrudniej dostępnych kierunkach studiów studiowało 9,8% spośród ogółu studentów studiów dziennych, w tym jedynie 5,9% wśród studentów wiejskich. Z kolei na 10 najbardziej „zruralizowanych” aż 17,3%, w tym 20,0% wśród młodzieży wiejskiej. Innymi słowy młodzież wiejska studiowała na kierunkach, które były mniej liczne (na które rok rocznie przyjmowało się relatywnie niewielką liczbę studentów). Wynikałoby z tego, że pewne kierunki (z racji procedur rekrutacyjnych czy swojej atrakcyjności) zamykają się na pewien

typ młodzieży – stają się tym samym bardziej elitarne; inne zaś stają się ofertą szeroko otwartą, bazującą na młodzieży mniej wyselekcjonowanej. Ale być może jest też tak, że małe liczby przyjęć związane ze specyfiką kierunku, rozstrzygają o mało widocznej obecności studentów wiejskiego pochodzenia. Przykładem są: filologia angielska (na I rok przyjęto 62 osoby), grafika (na I rok studiów przyjęto 19 osób) czy malarstwo (na I rok studiów przyjęto 11 osób). Z kolei kierunki, na których młodzież wiejska stanowiła znaczny odsetek były w większości kierunkami dość licznymi i to one „ciągnęły w górę” wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej na całym uniwersytecie. Przykładem są: chemia (na I rok przyjęto 197 osób), biologia (na I rok przyjęto 115), teologia – specjalność katechetyczno-pastoralna (na I rok przyjęto 148 osób) czy ochrona środowiska (na I rok przyjęto 117 osób). Jest to o tyle istotne, że ogólna tendencja była (i jest) taka, że im liczniejszy nabór na I rok studiów, tym proporcjonalnie łatwiej było się na niego dostać.

Nieco odmienne prawidłowości możemy dostrzec, kiedy przyjrzymy się danym dotyczącym roku akademickiego 2008/09. Okazuje się bowiem, że odsetek studentów studiujących na dziesięciu najbardziej i najmniej zruralizowanych kierunkach studiów jest bardzo zbliżony i wynosi odpowiednio – 6,5% oraz – 6,3%. Oznacza to, w pewnym uproszczeniu, iż rozkład studentów wiejskich w obrębie dostępnych kierunków studiów jest proporcjonalny. Brak dysproporcji świadczyć może o wpływie innych czynników, aniżeli liczebność poszczególnych kierunków. Czynniki te mogą mieć charakter psycho-społeczny.

Z drugiej jednak strony, proces różnicowania się poszczególnych kierunków studiów (jak i typów szkół), ze względu na wielkość odsetka studiującej na nich młodzieży wiejskiej, był zauważalny również w latach znacznych zmian w szkolnictwie wyższym [Kubiak, Kwaśniewicz, 1967; Szczepański, 1963: 91]. Zasadne jest zatem przypuszczenie, że proces ten jest w istotny sposób związany z przemianami wyższych uczelni (przede wszystkim zaś ze znacznym zwiększeniem oferty edukacyjnej). Przyjmując takie założenie nie bez znaczenia stają się zmiany jakie współcześnie zachodzą w obszarze szkolnictwa wyższego. Przede wszystkim znacząco zwiększyła się drożność całego systemu edukacji, po drugie uczelnie wyższe stanęły przed koniecznością urynkowienia oferty edukacyjnej w obliczu konkurencji uczelni niepublicznych. W okresie ostatnich trzydziestu lat Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu potroił ilość oferowanych kierunków studiów i prawie czterokrotnie zwiększył liczbę studentów. Było to spowodowane zarówno zwiększonym popytem młodzieży na studia, otwarciem się uczelni na nowe kierunki, jak i koniecznością walki o studentów z

innymi uczelniami (zwłaszcza niepublicznymi). Efektem tych procesów było coraz dalej idące różnicowanie się kierunków studiów ze względu na ich akademicki prestiż oraz atrakcyjność na rynku pracy. Innymi słowy, niektóre kierunki studiów, a ściślej dyplomy ich ukończenia, stały się w społecznej świadomości swoistymi przepustkami do wysokiej pozycji społeczno-zawodowej w przyszłości [por. Collins, 1979], inne zaś stanowią „ślepą uliczkę” w drodze do wysokiej pozycji społecznej. Pamiętać przy tym należy, iż wspomniane procesy podlegają mechanizmom społecznego popytu i podaży. Innymi słowy następują wyraźne fluktuacje w kolejnych latach i rocznikach młodzieży jeśli chodzi o popularność pewnych kierunków studiów. Sprawia to, że kierunek/ki popularne i modne w jednym roku, nie muszą być takowe w latach kolejnych.⁵

Podsumowanie

Dotychczasowe ustalenia pozwalają stwierdzić, iż młodzież wiejska jest nadal wyraźnie rzadziej obecna na studiach uniwersyteckich. Trudno jednak nie zauważyć, iż dostrzegalne w ostatniej dekadzie zmiany mają charakter pozytywny – młodzież wiejska jest na uniwersytecie obecna coraz powszechniej. Zmiana ta ma charakter znaczący. O ile jednak w skali całego uniwersytetu wskaźniki obecności młodzieży wiejskiej wyraźnie wzrastają, o tyle na poziomie wydziałów i kierunków studiów proces ten jest bardzo zróżnicowany. W konsekwencji społeczne nierówności w dostępie młodzieży wiejskiej do studiów wyższych widoczne są przede wszystkim na poziomie konkretnych wydziałów i kierunków studiów, gdzie uwydatniają się poprzez zróżnicowany skład społeczny i środowiskowy młodzieży. I jakkolwiek charakter alokacji nie jest wskaźnikiem społecznych nierówności, to czynniki ją kształtujące już taki walor diagnostyczny mają. Głównymi czynnikami różnicującymi obecność młodzieży wiejskiej na studiach uniwersyteckich jest proces autoselekcji przejawiający się poprzez wybór określonych, głównie nauczycielskich, kierunków studiów, popularność danego kierunku studiów (m.in. społeczny prestiż kierunku studiów, popyt na pewne kompetencje) oraz usytuowanie danego kierunku w obrębie konkretnego wydziału, za czym idzie określona polityka rekrutacyjna (m.in. liczba przyjęć na studia, ewentualne egzaminy wstępne, itp.).

⁵ Stąd tak ważne w badaniach procesów selekcji i autoselekcji do wyższego wykształcenia są badania dynamiczne oraz ich odnoszenie do kontekstu społeczno-kulturowego w jakim zostały zrealizowane.

Bibliografia

- Borowicz, R., 1976: Selekcje społeczne w toku kształcenia w szkole wyższej, Warszawa: IRWiR PAN.
- Collins, R., 1979: The Credential Society, A Historical Sociology of Education and Stratification. New York: Academic Press.
- Domański, H., 2000: Hierarchie i bariery społeczne w latach dziewięćdziesiątych, Warszawa: ISP.
- Domański, H., 2004a: O ruchliwości społecznej w Polsce, Warszawa: IFiS PAN.
- Domański, H., 2004b: Selekcja pochodzeniowa do szkoły średniej i na studia, *Studia Socjologiczne*, nr 2.
- Kubiak, H., Kwaśniewicz, W., 1967: Niektóre aspekty procesu demokratyzacji szkolnictwa wyższego, w: *Studia Socjologiczne*, nr 4.
- Szczepański, J., 1963: Socjologiczne zagadnienia szkolnictwa wyższego, Warszawa: PWN.
- Wasielowski, K., 2004: Młodzież wiejska na UMK w Toruniu, w: *Wieś i Rolnictwo*, nr 1/2004.

*Dr Krzysztof Wasielowski
Institute of Sociology
Nicolaus Copernicus University, Poland
E-mail: kwasielowski@wp.pl*

Papers in the series include the following:

- Vol. 1 (2006) Marek Kwiek, „The Classical German Idea of the University, or on the Nationalization of the Modern Institution”
- Vol. 2 (2006) Marek Kwiek, „The University and the Welfare State in Transition: Changing Public Services in a Wider Context”
- Vol. 3 (2007) Marek Kwiek, „Globalisation: Re-Reading its Impact on the Nation-State, the University, and Educational Policies in Europe”
- Vol. 4 (2007) Marek Kwiek, „Higher Education and the Nation-State: Global Pressures on Educational Institutions”
- Vol. 5 (2007) Marek Kwiek, „Academic Entrepreneurship vs. Changing Governance and Institutional Management Structures at European Universities”
- Vol. 6 (2007) Dominik Antonowicz, „A Changing Policy Toward the British Public Sector and its Impact on Service Delivery”
- Vol. 7 (2007) Marek Kwiek, „On Accessibility and Equity, Market Forces, and Academic Entrepreneurship: Developments in Higher Education in Central and Eastern Europe”
- Vol. 8 (2008) Marek Kwiek, „The Two Decades of Privatization in Polish Higher Education: Cost-Sharing, Equity, and Access”
- Vol. 9 (2008) Marek Kwiek, „The Changing Attractiveness of European Higher Education in the Next Decade: Current Developemnts, Future Challenges, and Major Policy Options”
- Vol. 10 (2008) Piotr W. Juchacz, „On the Post-Schumpeterian "Competitive Managerial Model of Local Democracy" as Perceived by the Elites of Local Government of Wielkopolska”
- Vol. 11 (2008) Marek Kwiek, „Academic Entrepreneurialism and Private Higher Education in Europe”
- Vol. 12 (2008) Dominik Antonowicz, „Polish Higher Education and Global Changes – the Neoinstitutional Perspective”
- Vol. 13 (2009) Marek Kwiek, „Creeping Marketization: Where Polish Public and Private Higher Education Sectors Meet”
- Vol. 14 (2009). Karolina M. Cern, Piotr W. Juchacz, „EUropean (Legal) Culture Reconsidered”
- Vol. 15 (2010). Marek Kwiek, „Zarządzanie polskim szkolnictwem wyższym w kontekście transformacji zarządzania w szkolnictwie wyższym w Europie”
- Vol. 16 (2010). Marek Kwiek, „Finansowanie szkolnictwa wyższego w Polsce a transformacje finansowania publicznego szkolnictwa wyższego w Europie”
- Vol. 17 (2010). Marek Kwiek, „Integracja europejska a europejska integracja szkolnictwa wyższego”
- Vol. 18 (2010). Marek Kwiek, „Dynamika prywatne-publiczne w polskim szkolnictwie wyższym w kontekście europejskim”
- Vol. 19 (2010). Marek Kwiek, „Transfer dobrych praktyk: Europa i Polska”
- Vol. 20 (2010). Marek Kwiek, „The Public/Private Dynamics in Polish Higher Education. Demand-Absorbing Private Sector Growth and Its Implications”
- Vol. 21 (2010). Marek Kwiek, „Universities and Knowledge Production in Central Europe”

- Vol. 22 (2010). Marek Kwiek, „Universities and Their Changing Social and Economic Settings. Dependence as Heavy as Never Before? ”
- Vol. 23 (2011). Marek Kwiek, „Universities, Regional Development and Economic Competitiveness: The Polish Case”
- Vol. 24 (2011). Marek Kwiek, „Social Perceptions vs. Economic Returns from Higher Education: the Bologna Process and the Bachelor Degree in Poland”
- Vol. 25 (2011). Marek Kwiek, „Higher Education Reforms and Their Socio-Economic Contexts: Competing Narratives, Deinstitutionalization, and Reinstitutionalization in University Transformations in Poland”
- Vol. 26 (2011). Karolina M. Cern, Piotr W. Juchacz, „Post-Metaphysically Constructed National and Transnational Public Spheres and Their Content”
- Vol. 27 (2011). Dominik Antonowicz, „External influences and local responses. Changes in Polish higher education 1990-2005”
- Vol. 28 (2011). Marek Kwiek, „Komisja Europejska a uniwersytety: różnicowanie i izomorfizacja systemów edukacyjnych w Europie”
- Vol. 29 (2012). Marek Kwiek, „Dokąd zmierzają międzynarodowe badania porównawcze szkolnictwa wyższego?”
- Vol. 30 (2012). Marek Kwiek, „Uniwersytet jako ‘wspólnota badaczy’? Polska z europejskiej perspektywy porównawczej i ilościowej”
- Vol. 31 (2012). Marek Kwiek, „Uniwersytety i produkcja wiedzy w Europie Środkowej”
- Vol. 32 (2012). Marek Kwiek, „Polskie szkolnictwo wyższe a transformacje uniwersytetów w Europie”
- Vol. 33 (2012). Marek Kwiek, „Changing Higher Education Policies: From the Deinstitutionalization to the Reinstitutionalization of the Research Mission in Polish Universities”
- Vol. 34 (2012). Marek Kwiek, „European Strategies and Higher Education”
- Vol. 35 (2012). Marek Kwiek, „Atrakcyjny uniwersytet? Rosnące zróżnicowanie oczekiwań interesariuszy wobec instytucji edukacyjnych w Europie”
- Vol. 36 (2013). Krystian Szadkowski, „University’s Third Mission as a Challenge to Marxist Theory”
- Vol. 37 (2013). Marek Kwiek, „The Theory and Practice of Academic Entrepreneurialism: Transborder Polish-German Institutions”
- Vol. 38 (2013). Dominik Antonowicz, „A Changing Policy Toward the British Public Sector and its Impact on Service Delivery”
- Vol. 39 (2013). Marek Kwiek, „From System Expansion to System Contraction: Access to Higher Education in Poland”
- Vol. 40 (2013). Dominik Antonowicz, „Z tradycji w nowoczesność. Brytyjskie uniwersytety w drodze do społeczeństwa wiedzy”
- Vol. 41 (2013). Marek Kwiek, „Przyszłość uniwersytetów w Europie: najważniejsze motywy dyskusji”
- Vol. 42 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Droga na studia – fakty, odczucia, oceny”
- Vol. 43 (2013). Krzysztof Leja, Emilia Nagucka, „Creative destruction of the University”

- Vol. 44 (2013). Marek Kwiek, „Reformy instytucji europejskiego uniwersytetu: napięcia, kolizje, wyzwania”
- Vol. 45 (2013). Cezary Kościelniak, „Uniwersytet i aktywizm studencki wobec obywatelskiego nieposłuszeństwa”
- Vol. 46 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Zmiany poziomu aspiracji edukacyjnych młodzieży jako efekt adaptacji do nowych warunków społeczno-ekonomicznych”
- Vol. 47 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Młodzież wiejska na studiach wyższych – selekcje społeczne, obecność na studiach, uwarunkowania”